

Gjon BERISHA
(Prishtinë)

GJERGJ KASTRIOTI-SKËNDËRBEU DHE QËNDRIMI MODUS VIVENDI I REPUBLIKËS SË RAGUZËS

Që nga fillimi i pushtimeve osmane në Ballkan, Raguzë shërbeu si qendër e informacioneve në Evropën e krishterë lidhur me rrethanat në Arbëri, ku zhvilloheshin luftime kundër pushtuesit osman dhe përmes Raguzës mbaheshin lidhje me mbretin hungarez Sigismundin.

Prandaj shumica e dokumente raguzane që trajtojnë periudhën pararendëse të Skënderbeut, janë lajme që Raguzë i ofronte Sigismundit për gjendjen në Arbëri dhe Bosnje. Vetë perandori dhe mbreti hungarez do t'u dërgonte zotit Andrea Topia dhe disa udhëheqësve tjera arbërorë letra dhe udhëzime, gjithnjë nëpërmjet Raguzë. Kjo formë e komunikimit përmes Raguzës, vërtetohet edhe nga vet Andrea Topia, i cili i shkruante perandorit se letrat e tua nuk i kemi por i marrim vesh tërthorazi nga Raguzë. Prandaj, Senati i Raguzës, i cili e njihte sovranitetin e perandorit mbi Raguzën, e informonte sistematikisht për depërtimin e ushtrive turke, luftën çlirimtare të arbërorëve dhe fitoret e tyre.

Në të vërtetë, këtë studim e kemi trajtuar duke marrë për bazë pozicionin dhe statusin e veçantë që kishte Republika e Raguzës në raport me Perandorinë Osmane. Andaj, nisur nga ky status, i kemi parë edhe qëndrimet e Raguzës në raport me luftën asntiosmane të Skënderbeut.

Pikërisht, zhvillimi i marrëdhënieve tregtare me Arbërinë dhe qëndrimi i Republikës në raportet me Skënderbeun, ishin të përcaktuara edhe nga ky status i veçantë që kishte Raguzë me pushtuesin më të madh të kohës, Perandorinë Osmane. Të paktën, që nga viti 1460, Republika e Shën Vlashit u përball me dominimin e plotë osman në Ballkan. Në këtë kohë ushtria turke i ishte afuar kufijve të Raguzës. Në vitin 1463, osmanët mposhtën boshnjakët, madje vranë mbretin e fundit boshnjak. Dy vjet më vonë, pushtuesit osmanë, pushtuan pothuajse gjithë Hercegovinën - një territor që kishte qenë një njësi e veçantë politike brenda mbretërisë së Bosnjës, që nga gjysma e parë e shekullit XV – duke u bërë fqinj të drejtpërdrejtë të Republikës së Raguzës. Raguzanët, si tregtarë që ishin, kishin kuptuar shumë më herët se kjo do të ndodhte dhe kishin vendosur marrëdhënie diplomatike me osmanët. Kontaktet e para zyrtare politike filluan më 1392, kurse përpjekjet e raguzanëve për të negociuar garancinë për tregtinë e tyre në Ballkan, me *Sulltan Bajazidin I* (1389-1402), u kurorëzuan në vitin 1396. Pas kësaj, kontaktet vazhduan. Raguzanët intensifikuan kërkimet e tyre për një *modus vivendi*¹ me osmanët pas betejës së Varnës më 1444.²

Në vitin 1447, autoritetet raguzane kishin negociuar një traktat me turqit që i lejonte tregtinë e lirë në Ballkan, por më 1458 ndodhi një zhvillim i ri dhe shumë i rëndësishëm. Osmanët kishin këmbëngulur që raguzanët të paguanin një haraç vjetor, kurse Raguzë ishte përpjekur ta shmangte këtë me çdo kusht, sepse pagesa e këtij haraçi/tributi mund ta vendoste qytetin në pozitën e vasalitetit ndaj osmanëve. Megjithatë, pas rënies së Bizantit dhe pas vdekjes së despotit *Gjergj Brankoviqit* në vitin 1456, si dhe me këmbënguljen dhe aftësinë e sulltanit të ri, Raguzë u detyrua të fillojë në vitin 1458 pagesën e haraçit në favor të osmanëve. Në atë kohë, ky haraç,

¹ Shprehja latine “*modus vivendi*” ka kuptimin “*mënyrë jetese*”, por në këtë rast përdoret për të nënkuptuar një marrëveshje ose një mënyrë që lejon palët kundërshtare të bashkëjetojnë në paqe (një lloj kompromisi).

² Bariša Krekić, *Dubrovnik in the 14th and 15th centuries: A City Between East and West*, University of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma 1972, p.58; Bogumil Hrabak, “Dubrovnikasit dhe Gjergj Kastrioti Skënderbeu”, *Përparimi*, Vjetit XIII, nr.4 (Prishtinë, 1967), 58.

përbëhej nga një sasi relativisht e vogël parash, vetëm 1.500 dukatë dhe dhurata për dinjitarët turq, por gjatë dy dekadave të ardhshme shuma e haraçit u rrit në mënyrë graduale, derisa më në fund, në vitin 1481, arriti shumën e 12.500 dukatë në vit. Me një ndërprerje të shkurtër në vitin 1684 - kur Ragusa kishte shpresuar për mbrojtje nga austriakët - raguzanët mbetën besnikë ndaj detyrimeve të tyre kundrejt osmanëve deri në vitin 1808.³

Osmanët i lejonin raguzanët të vijonin aktivitetet e tyre në vendet e pushtuara të Ballkanit, dhe Ragusa përfitoi shumë nga këto lëshime. Në të njëjtën kohë, qyteti krijoi marrëdhënie të shkëlqyera me Mbretërinë e Aragonës në Italinë Jugore në gjysmën e dytë të shek. XV; me simpati i shikonte përpjekjet e *Papës Piu II* për të organizuar një kryqëzatë të re kundër turqve, si dhe luftën e guximshme të Gjergj Kastriotit-Skënderbeut në Arbëri dhe atë të mbretit hungarez dhe kroat, *Matia Korvini*, në veri, kundër osmanëve. Por, shikuar nga aspekti politik, të gjitha këto përpjekje, ata i konsideronin shumë të vogla për të bërë ndonjë ndryshim thelbësor në situatën në Ballkan. Ata ishin të bindur se, duke ruajtur pozicionin e tyre në Ballkan nëpërmjet marrëveshjeve të tyre me osmanët, ata po bënë gjënë e vetme të arsyeshme dhe pozitive që mund të bëhej në këto rrethana. Për më tepër, vetë Ragusa ishte në një pozicion gjeografik të përshtatshëm, nga i cili osmanët mund të mbanin një sy në botën e krishterë perëndimore.⁴

Ndonëse Ragusa shërbente si ndërmjetësuese për informimin e Evropës katolike mbi rrethanat në Arbëri, që më 1433, kur në disa vise të Arbërisë u zhvilluan luftëra kundër pushtuesve turq dhe kur kryengritësit nëpërmjet Raguzës krijonin lidhje me mbretin Sigismund, respektivisht, edhe pse raguzanët, në maj të vitit 1435, shoqëruan në Arbëri të dërguarin e perandorit për t'u informuar mbi rrethanat në viset arbërore,⁵ interesimi i tyre për Gjergj Kastriotin, në

³ Krekić, *Dubrovnik in the 14th and 15th centuries*, p.59.

⁴ Ibid., pp. 62; 167-168.

⁵ “*Que habentur ex Albanis cum Teucris nova reservavimus prefato domino Frussin, qui per litteras suas, quas deferunt harum latores, ad noticiam prefate Maiestatis ea deducit, que per nunc nostros exarare preterimus*”, Hrvatska-Državni Arhiv u Dubrovniku (më tej: HR-DADU), HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol.XI (1430-

periudhën e parë të luftës së tij kundër osmanëve, pasqyrohej vetëm si vrojtues të ngjarjeve në këtë vend fqinj. Nga ana tjetër, nëpërmjet Raguzës kalonin edhe komunikimet midis Skënderbeut dhe *Janosh Huniadit*, e më vonë edhe me mbretin *Matia Korvini*. Raguzë, po ashtu shërbente edhe si nxitje e ndërhyrjes së Skënderbeut në grindjet napolitane për fronin mbretëror në vitin 1461, meqë mbreti Ferrante favorizonte tregtarët raguzanë.⁶

Lidhjet e Kastriotëve me Raguzën të dokumentuar na dalin shumë herët. Që më 21 mars 1413 Gjoni ishte bërë qytetar i Raguzës, pas vendimit të Këshillit të Rogatëve.⁷ Këto u intensifikuan më 1420,⁸ me arritjen e një marrëveshje tregtare ndërmjet Gjon Kastriotit dhe Raguzës në bazë të së cilës tregtarët raguzan do të paguanin vetëm një doganë nëpër zotërimet e Gjonit, kurse ai u garantonte atyre sigurinë e kalimit nëpër gjithë atë zonë; për tu ngritur edhe më lartë në vitin 1439, kur Republika mori vendim për t'u dhënë djemve të Gjon Kastriotit qytetarinë.⁹

1437), fol.244v; Jovan Radonić, *Durađ Kastriot Skenderbeg i Arbanija u XV veku: istoriksa grada*, Beograd: Srpska Kraljevska Akademija (Spomenik XCV, Drugi razred 74), 1942, no.7.

⁶ HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*XVII (1461-1463), fol.7; 14r; Radonić, *Skenderbeg*, no.213

⁷ Që më 21 mars 1413, sipas vendimit të Këshillit të Rogatëve, Gjoni ishte bërë qytetar i Raguzës, “*mbi pranimin e zotit Gjon Kastrioti si qytetar dhe si fqinji ynë me të gjitha privilegjet e imunitetet, që u jepen qytetarëve të nderit*” (HR-DADU, *Reform.*, vol.XXXIV (1412-1414), fol.188r).

⁸ HR-DADU, no.793; Radonić, *Skenderbeg*, no.2; *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*. Peta knjiga / prikupio i uredio Stojan Novaković. Beograd : Štampano u Državnoj štampariji kraljevine Srbije, 1912, no.10; Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma. Knjiga I: Dubrovnik i susedi njegovi, II deo* (Srpska Kraljevska Akademija. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda; I odeljenje. Spomenici na srpskom jeziku. Knj. XXIV), Beograd-Sr.Karlovc, 1934, no.157; Tefik Geci, “Mbi sfragjistiken e Kastrioteve”, *Sipoziumi për Skënderbeun – Simpozijum o Skenderbegu* (9-12 maj 1968), Prishtinë: Instituti Albanologjik i Prishtinës 1969, p.241.

⁹ Me këtë rast, duhet përmendur një moment tjetër të rëndësishëm, përkatësisht një dokument raguzan të datës 10 korrik 1439, që ka të bëjë me vendimin e Senatit të Shën Vlashit për t'u dhënë djemve të Gjon Kastriotit qytetarinë e atij qyteti. (HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol.VII (1438-1441), fol.76; *Studime për epokën e Skënderbeut*, vëll.II, Tiranë 1989, p.352)

Që në vitin 1443, kur Skënderbeu u kthye në Arbëri, Komuna e Raguzës i dha të drejtën e qytetarisë raguzane, fisnikut arbëror Arianitit, i cili, në këtë kohë kishte ngritur arbërorët në kryengritje. Raguza i dërgoi Arianitit edhe flamurin, por refuzuan kërkesën e tij për t'i dërguar një bombardë për nevojat e kryengritjes.¹⁰ Për krijimin e marrëdhënieve të ngushta me Evropën e krishterë, Skënderbeu shfrytëzoi kanalën më të përshtatshëm, dhe të më hershëm - Raguzën. Kërkesat e tij drejtuar Papës dhe baronëve hungarezë, në prillin e vitit 1446, u dërguan nëpërmjet shërbimit diplomatik të Raguzës.¹¹ Një vit më vonë Raguza i dhuroi Heroit shqiptar 500 libra barut bombardash.¹² Duke iu përgjigjur thirrjes së Huniadit për të sulmuar turqit, në tetorin e vitit 1448, Skënderbeu kërkoi hua në Raguzë, mirëpo Senati i Raguzës deklaroi se nuk mund t'ia akordonte shumën e kërkuar, dhe në vend të saj, i dhuroi 200 dukatë ari.¹³

Përparimi i ushtrive osmane në Ballkan, afrimi i tyre në kufijtë e Hungarisë katolike, dalja e tyre në brigjet e Adriatikut, synimi i sulltanëve për të depërtuar në Evropën Qendrore dhe për të kaluar në Gadishullin Italik, e kishin shqetësuar seriozisht Romën. Shqetësimi i papës Eugjenit IV (1431-1447) u rrit më tepër pas Koncilit të Firences (1439), ku projekti i tij për një kryqëzatë të përbashkët me Kishën Lindore nuk doli të jetë i suksesshëm. Pikërisht në këto rrethana, rezistenca e Skënderbeut kundër ushtrive osmane, fitoi një rëndësi të veçantë strategjike, politike, ushtarake dhe kishtare për Romën, si kishë dhe si shtet. Madje, së bashku me Hungarinë dhe Bosnjën, Arbëria u konsiderua, sikurse shkruan *Basilio Pandzic*, një

¹⁰ Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, vol.II, Paris: E. Leroux, 1899, pp.395-396; Ivan Božić, *Dubrovnik i Turka u XIV i XV veku*, Beograd: Naučna knjiga, 1452, p.100.

¹¹ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol.IX (1444-1446), fol. 238r; Radonić, *Skenderbeg*, no.13.

¹² HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. X (1446-1448), fol. 102r; Radonić, *Skenderbeg*, no.14

¹³ Senati i Raguzës i kërkonte ndjesë Skënderbeut që nuk kishte pasur mundësinë që t'i jepte atij hua për luftë kundër turqve. Ajo vendos që t'i dhurojë 200 dukatë ari – “*Prima pars est de donando dicto Scanderbegh ducatos auri ducentos*”, HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol.XI (1448-1451), fol. 14r.

nga tri pikat nevralgjike të kryqëzatës, të cilën papa Eugjeni IV e kishte shpallur më 26 maj 1443.¹⁴

Ai që e vlerësoi Skënderbeun si faktor në projektet e Romës, ishte pasardhësi i *Eugjenit IV*, papa *Nikolla V* (1447-1455), i cili, sapo hipi në fronin e Shën Pjetrit (1447), filloi të mendonte për Arbërinë, e cila përbente një shpresë për Evropën e krishterë, të cilës i kanosej rreziku osman. Në të vërtetë, që më 20 qershor të vitit 1447, po ky papë dërgoi françeskanin *Antonio de Oliveton* si “*nunc të Selisë Apostolike në viset e Arbërisë dhe Dalmacisë*” (ad partes Albaniae et Sclavoniae), që mund të jetë edhe *nunci* i parë apostolik që vjen si i tillë zyrtarisht në Arbëri, me porosi që të bënte të pamundurën për të bindur besnikët e krishterë t’i jepnin mbështetje luftës kundër osmanëve të drejtuar nga Gjergj Kastrioti Skënderbeu, të cilin e përmendë shprehimisht “*t’i japim birit të dashur, burrit fisnik Gjergj Kastriotit zot në Arbëri përkrahje dhe ndihmë kundër turqve*”.¹⁵ Po ky *Antonio Olivento*, nuk ishte tjetër përpos At *Antonio de Napoli*, që papa *Eugjeni IV* e kishte emëruar *nunc* pontifikal në Raguzë gjatë viteve 1443-1447.¹⁶ Detyra kryesore e Antonit, sipas letrës papnore, ishte mbledhja e ndihmave nga besimtarët, në mbështetje të luftës kundër turqve, të udhëhequr nga Skënderbeu, të cilin e përmendë shprehimisht. Mbase At Antoni i mori në Raguzë letrat pontifikale. Faktikisht, në muajin

¹⁴ Basilio Panzić, “Françeskanët në shërbim të Shqipërisë gjatë epokës së Skënderbeut”, *Hylli i Dritës*, Vjeti XXVIII, 4 (Shkodër, 2009), p.42.

¹⁵ Në Breve ndër të tjera thuhej: “... *nostrum et Sedis apostolicae Nuncium, ad praesens mittimus, cupientes illas tibi iacere concessionem, in quarum vim christifidelibus carum partium tu possis gratiorem reddere ac utiliore...* Caeterum, quia cupimus dilecto filio, nobili viro Georgio Castrioto, Domino in Albania, a fidelibus christianis favores et praesidia praestari adversus Turcas...”, *Bullarium Franciscanum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romanorum pontificum Eugenii IV et Nicolai V ad tres ordines S. P. N. Francisci spectantia*. Collegit et edidit Fr. Ulrichus Hüntemann O.F.M. lector iubilatus. Nova Series. Tomus I. (1431–1455). Ad Claras Aquas (Quaracchi), MCMXXIX, dok.1071, p.540; Panzić, “Françeskanët në shërbim të Shqipërisë”, pp.48-49.

¹⁶ Në dokumentet e Raguzës e gjejmë edhe me emrin At *Antonio de Giovinazzo (Juvenacii)*. Cfr.: B. Rode, “Documenti Francescani di Ragusa”, *Miscellanea Franciscana: di storia, di lettere, di arti*, vol.XIV (Foligno : Feliciano Campitelli Editore 1912), no.49.

korrik 1447 gjendet në Raguzë,¹⁷ dhe me gjasë ia dërgoi menjëherë Skënderbeut. Në muajt pasues, përkatësisht, në dhjetor të vitit 1447 e gjejmë në mbretërinë e Napolit, si i dërguar i Skënderbeut që t'i kërkonte ndihmë Alfonsit V, kryesisht anije. Alfonsi V, në përgjigjeje të Skënderbeut, më 14 dhjetor 1447, duke e lavdëruar për luftën e tij të guximshme kundër turqve, i premtonte disa anije. Në të njëjtën kohë i zotohej që do t'i siguronte strehim Skënderbeut dhe familjes së tij, në rast se do të detyrohej ta linte vendin e tij.¹⁸

Nga ato që na japin dokumentet, Skënderbeu e vizitoi për herë të parë Raguzën në gjysmën e dytë të dhjetorit të vitit 1450. Me këtë rast, përsëri kërkoj ndihmë në të holla prej qeverisë raguzane, por kërkesa e tij sërish u refuzua. Edhe këtë herë atij iu dha vetëm një dhuratë prej 500 dukatë.¹⁹ Hezitimi i raguzanëve për t'i dhënë hua Skënderbeut, u pa edhe në fillim të vitit 1451, gjë për të cilën do të flasim më poshtë. Në rrethanat e krijuara, autoritetet e Raguzës i kërkuan Papës çlirimin e tyre nga barra e taksave të vitit *Jubilar* 1450, duke u shfajësuar me pretendimin se, sipas tyre, i kishin bërë krishterimit shërbime të mëdha, sidomos duke përkrahur Gjergj Kastriotin-Skënderbeun.²⁰

Në misionet e shumta diplomatike të Skënderbeut me shtetet evropiane u angazhuan shumë diplomatë, nga të cilët, për nga

¹⁷ Ibid., no.57.

¹⁸ Radonić, *Skenderbeg*, no.16.

¹⁹ “*Prima pars est de eundo ad Maius Consilium pro donando sibi ducatos quingentos*”, HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, Vol.XI (1448-1451), fol.272r-272v; Jorga, *Notes et extraits* II, p.443 not. 2; Radonić, *Skenderbeg*, no.34

²⁰ Udhëzimi i doktorit të shkëlqyer, magjistrin Gjoni Gazulli, i cili shkon te papa Nikolla V të kërkojë në emër të Senatit Raguzan lidhur me lirimin nga tributi i paraparë vjetor me rastin e vitit jubilar 1450, meqë Raguzë kishte merita të mëdha për ndihmën dhe përkrahjen e Skënderbeut në luftën kundër osmanëve. Raguzë, 27 shkurt 1451, HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol.XIV (1448-1449), fol.63v-66r; József Gelcich, Lajos Thallóczy, *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae: Raguzë és Magyarországgal összekötteréseinek oklevéltára*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1887, no.286; J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje - Acta et diplomata Ragusina* I/1 (Zbornik za Istoriju, Jezik i Književnost Srpskog Naroda, Treće odeljenje; knj.III), Beograd: Mlada Srbija, 1934, pp.522-527.

rëndësia, dallohen vëllezërit Gazulli (Gjon, Pal e Andrea Gazulli), për të cilët, në Arkivin Shtetëror të Dubrovnikut ruhen dokumente të shumta.²¹ Prijësi i Arbërisë, Gjergj Kastrioti, duke vlerësuar lart rolin dhe aftësitë e Gjon Gazullit si dijetar dhe diplomat, e ngarkoi me një mision të veçantë në Romë. Në shkurtin e vitit 1451, Kastrioti e dërgoi rektorin e kishës së Raguzës, ambasadorin arbëror, Gjon Gazullin, me një mision të veçantë pranë Papës Nikolla V.²² Raguzanët e shfrytëzuan vizitën e Gazullit në Romë, për interesat e tyre. Gazulli u udhëzua që para Papës *Nikolla V* të kërkonte, në emër të Senatit Raguzan, lirimin nga *tributi* i paraparë vjetor, me rastin e vitit jubilar 1450-të, meqë *Republika e Shën Vlashit*, sipas tyre kishte merita të mëdha për ndihmën dhe përkrahjen e Skënderbeut në luftën kundër osmanëve, dhe ishte e rrezikuar nga turqit.²³ Humanisti arbëror, Gjon Gazulli, e kreu detyrën me sukses. *Papa Nikolla V*, gjeti një zgjidhje të caktuar kompromisi që t'i kënaqte të dyja palët. Më 13 prill të vitit 1451, shpalli nja dekret, me të cilën caktoi që ndihmat prej *indulgjencave*, të mbledhura në territorin e Raguzës, t'i ndanin përgjysmë Raguzë dhe Skënderbeu: një pjesë t'i jepej Skënderbeut për qëllimet e luftës, ndërsa pjesa tjetër të ruhej për komunën dhe qytetarët e Raguzës.²⁴ Mirëpo, sapo në Raguzë shpërtheu murtaja, e gjendur në kushte të vështira, qeveria e luti Papën që ta merrte parasysh situatën dhe ta shtynte shitjen e *indulgjencave* të sjella nga Gjon Gazulli. Në verën e vitit 1451, Papa u informua edhe nga ipeshkvi i Kotorrit, *Bonino de Tollentis*, mbi situatën e krijuar në qytet dhe për shitjen e *indulgjencave*.

²¹ Për Gazullët, Cfr.: Š. Jurić, "Prilozi biografiji Ivana Gazulića", *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, VIII-IX, Dubrovnik, 1962, pp. 447–479; J. Drançolli, *Gjon Gazulli astronom dhe diplomat i shek.XV*, Rilindja, Prishtinë 1984.

²² HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol.XIV (1448-1449), fol.63v-66r.

²³ Ibid.

²⁴ "...ad subuentionem et auxilium dilecti filii nobilis uiri Georgii Castrioto alias Scandeborgh, domini Croye et Arbani, qui, sicut accepimus, perfidis Teucris uiriliter et animose resistere ac eos pro posse impugnare nori cessat, eorundem posteriorum litterarum serie deputauimus prefato Georgio, seu aci id per eum deputandis personis tradere et assignare tenerentur, prout in posterioribus litteris predictis plenius continetur.", HR-DADU, *Acta Sancta Mariae Maioris*, F.I. 1451. no.31.

Ndonëse në gjysmën e dytë të vitit 1451 ishte pezulluar përkohësisht shitja e *indulgjencave* (për shkak të murtajës, konflikteve të raguzanëve me princin Stefan Vukçiq Kosaça, dhe për shkak të vajtjes së Gazullit të Skënderbeut),²⁵ pagesa u krye. Më 18 mars të vitit 1452 të autorizuarit të Skënderbeut, ipeshkvit të Arbërisë, Andrea Sumës, iu dhanë 4.893 perperë nga të ardhurat e *vitit jubilar*,²⁶ ndërsa gjysma tjetër, në bazë të *bullës* së Papës, iu nda Republikës.

Skënderbeu nuk u ndal në kërkim të mjeteve financiare nga Raguzë, edhe pse ai u refuzua, duke u mjaftuar vetëm me dhënien e lëvdave për meritat e tij në mbrojtjen e krishterimit kundër turqve.²⁷ Gjatë vitit 1453 Skënderbeut iu dërguan letra,²⁸ pastaj u zhvilluan bisedime me bashkëpunëtorët e tij, madje *Vlladislau Hercegoviqit* iu dha edhe një barkë për t'ia dërguar Skënderbeut.²⁹ Të dërguarit të Skënderbeut, Pal Gazullit dhe një përfaqësuesi tjetër, iu dhanë 100 libra argjend, që gjendeshin të depozituara në Raguzë.³⁰

Më 25 shtator 1453 Qeveria Raguzane i dorëzoi Pal Gazullit afro 35 kilogramë argjend. Me këtë rast Pal Gazullin e shoqëronte *Teodor Jafeti*.³¹ Kjo tregon se qeveria kishte besim të madh te Gazullët. Po këtë të dhënë e ndeshim edhe te historiani i vjetër raguzan, *Gjon Marino Gondola*, i cili këtë ngjarje e vë në muajin

²⁵ I dërguari i Raguzës i kërkon Papës që, për shkak të sëmundjeve dhe armiqësisë së princit Stefanit, të shtyjnë për disa kohë në territorin e Raguzës, mbledhjen e *indulgjencave*, një pjesë e të cilave i duhej dhënë Skënderbeut. (HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol.XV (1449-1453), fol. 166r)

²⁶ "...dominus Andreas Suma, Dei et apostolice sedis gratia dignissimus totius Albanie episcopus procurator, et procurator nomine magnifici et illustri domini Georgii Castrioti... fuit confessus et contentus se dicto procuratorio nomine habuisse et recepisse et sibi dicto... inter ducatos et monetas et raubas iperpereros quatuor mille octingentes nonaginta tres ipsi domino Scandarbecho spectantes...", HR-DADU, *Div. Notariae*, vol.XXXVI (1451-1452), fol.88r.

²⁷ HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol.XV (1449-1453), fol. 109r; Jorga, *Notes et extraits* II, p.460; Ibid., *Acta Con.Rog.*, vol.XIII (1452-1453), fol.53v.

²⁸ HR-DADU, *Acta Con.Rog.*, vol.XIII (1452-1453), fol. 168v; 234v

²⁹ Ibid., fol. 170r.

³⁰ Ibid., fol. 240.

³¹ "Prima pars est de dando domino Paulo Gazulo et Theodoro Jafet, ambassiatoribus de Scanderbech, de argento domini despoti, quod est in depositum in comune nostrum", Ibid.

shtator 1453, pa e saktësuar datën e nisjes së misionarëve në fjalë. Përveç kësaj, kronisti në fjalë, na njofton se në Raguzë, Skënderbeu së pari dërgoi ipeshkvin e Arbërisë, për të dërguar më pas edhe Pal Gazullin dhe *Teodor Jafetin*, misioni i të cilëve pati sukses të pjesshëm.³² Sipas një dokumenti të datës 8 shkurt 1453 Pal Gazulli shkoi në Raguzë si misionar i princit *Vladislav Kosaça*. Në këtë kohë, Raguza kishte rënë në luftë me princin *Stefan Vukçiq Kosaça* (1451-1454), kurse i biri i tij, *Vladislau*, ishte në marrëdhënie aleance me Raguzën. Nga kjo e dhënë del se Pali ishte një personalitet i popullarizuar në qarqet diplomatike raguzane dhe boshnjake.³³

Përkundër shumave monetare të përmendura, që Raguza i kishte dhënë kohë pas kohe Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, burimet dokumentare të arritura deri në ditët e sotme, nuk lejojnë të përlllogaritësh shumën e përgjithshme që ka marrë Skënderbeu nga *Republika e Shën Vlashit*.

Përpyekjet dhe plani i papëve për ta kthyer Raguzën në një pikë kryesore të shpërndarjes së të hollave për kryqëzatën në Ballkan, si të tillë, edhe bazë kryesore për sulme kundër pushtuesve turq, ishin një shqetësim i përhershëm për tregtarët e kujdesshëm raguzanë. Prandaj, duke llogaritur statusin e saj në raport me sulltanin, Raguza hezitonte të kthehej në një bazë të tillë të financimit të hapur të luftës antiosmane, por që këtë e bënte me diplomaci, herë duke e miratuar, herë duke u tërhequr nga këto plane apo refuzuar krejtësisht. Përsëri me kujdes dhe diplomaci, ajo lejoi që brenda mureve të saj, me Skënderbeun apo njerëzit e tij, të bëheshin plane e marrëveshje, të zhvillohej tregtia e armëve, të kishte depozita dhe transaksione financiare në favor të luftës kundër osmanëve.

Marrëdhëniet ndërmjet Raguzës dhe Skënderbeut edhe nga fundi i viteve ‘50 të shek. XV, kishin të bënin, kryesisht me mjetet

³² *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484), Digessit Speratus Nodilo* (Scriptores, 2; Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol.25), Zagrabiae: In taberna libraria eiusdem societatis typog., 1893, p.340.

³³ HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol. XV, fol. 51r.; HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIII, fol. 148r; S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić - Kosača i njegovo doba*, SAN, knj.48, Belgrade 1964, pp.190-191.

financiare për luftën anti-osmane në Arbëri. Pikërisht, marrëdhëniet ekonomike, të cilat u përmenden më lart, preknin edhe lëmenj që kishin rëndësi të madhe strategjike për Skënderbeun: për shkak të rrethanave politike në shtetin e tij, mungonte jo vetëm para, por edhe mundësia e çfarëdo sistemi bankar. Në anën tjetër, për të blerë armatimin e nevojshëm i duheshin shuma të konsiderueshme parash, dhe për këto i nevojiteshin edhe shërbimet bankare. Pikërisht, një pjesë e dokumenteve i kushtohen kësaj problematike. Filialet e bankave të mëdha fiorentinase në Raguzë kryenin transaksione të tilla me rezervimin e duhur – pasi bëhej fjalë për tregti armësh në një qytet, i cili, zyrtarisht, ishte asnjans dhe i paguante sulltanit haraç. Skënderbeu mbante lidhje të ngushta me bankat *Pazzi*, *Strozzi* dhe *Albizzi*, të cilat kishin edhe interesim për tregtimin e drurit të Arbërisë.³⁴ Gjergj Kastrioti edhe shërbimet e bankës i kishte në Raguzë, ku kishte një depozitë që, sipas dokumenteve, shkonte deri në 2400 dukate, bankë në të cilën kishte depozita edhe Gjergj Brankoviqi.³⁵

Për të ardhurat e Skënderbeut dhe depozitat e tij që dilnin nga tregtia me drithin na dëshmon edhe një dokument i vitit 1463, ku si pikë nisjeje eksportuese, përmendet edhe Shufadaja. Këtu përmendet përfaqësuesi i Skënderbeut, *Teodori*, i cili mori në shërbim në Raguzë një anije me vela së bashku me gjashtë marinarë, për të dërguar një ngarkesë drithi nga Shufadaja për në portin e *Tranit*, përkatësisht *Barletës*.³⁶ Ashtu si dhe në kohët e Gjon Kastriotit, në derdhjen e Ishmit u shitej raguzanëve lëndë drusore, p.sh., tregtarëve *Radoje Millosheviq* dhe *Antun Radeljiq* nga Korçula, që administrohej nga venedikasit.³⁷ Shuma të konsiderueshme të mjeteve monetare që dilnin

³⁴ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol.XVIII, fol.133v, 150r; *Diversa cancellariae*, XLVI, fol.78r.

³⁵“...*Raian Celnicho a domino Paulo de Gazulis nunciis illustris domini Georgi Castriott diti Schenderbegh in depositum in comune nostrum ducatos auri duo milia quadrigentos...*”, HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol.XV, 214v.

³⁶ HR-DADU, *Div. Notariae*, vol. XLVII, fol. 22; Kasem Biçoku, “Rrugët nëpër vilajetin e Krujës në shek. XV dhe lokalizimi i Shufadasë”, *Monumentet*, 1(Tiranë, 1982), 41-62.

³⁷ HR-DADU, *Div. Notariae*, vol.XLVII, fol. 32r.

nga tregtia i dëshmon një blerje drithi që bënë tre pjesëtarë të familjes raguzane *Gonduli* në vitin 1464 nëpërmjet dy përfaqësuesish: nga kjo shitje shuma prej 1450 dukatesh kaloi në pronësi të Skënderbeut.³⁸ Krahas raguzanëve në skelat e vogla të Skënderbeut ndalonin edhe tregtarë nga Italia e Veriut, si bie fjala një *Baidesar de Rexina* nga Milano, i cili bleu grurë, elb dhe mel.³⁹ Skënderbeu u shiste drithë edhe aleatëve të tij në malësinë e varfër, kështu p.sh. princit *Vladisllaut* të Hercegovinës ose *Stefan Cërnojeviqit* nga Zeta, i cili mori prej tij 140 starë drithë nëpërmjet portit venedikas të Kotorrit.⁴⁰

Të ardhurat nga tregtia me drithin, bagëtinë, lëndën drusore, nga pajtimet e doganave nuk ishin të mjaftueshme për të siguruar të gjitha paratë e nevojshme. Ai detyrohej në disa raste të kërkonte edhe ndihmë nga jashtë, sidomos nga Ragusa. Mirëpo Republika tregtare e Raguzës nuk guxonte ta ndihmonte haptas prijësin arbëror. Ragusa i përkiste kurorës hungareze dhe, sikurse u tha, i paguante haraç sulltanit. Karvanet e Raguzës përshkonin territore të mëdha të Perandorisë Osmane; synimi më i lartë i raguzanëve ishte siguri i karvaneve me mallra të çmuara. Sado që qytetin e mbronin muret e tij të fuqishme, brenda të cilave kishin depozituar thesaret e tyre një numër princash ballkanikë, përfaqësuesit e Senatit, prapëseprapë, nuk dëshironin që të vihej ndonjëherë në sprovë qëndrueshmëria e fortifikimit. Ragusa ndodhej midis Perëndimit dhe Perandorisë Osmane. Ajo nuk duhej të kënaqte vetëm zotërinjtë dhe prijësit fisnikë të vendeve fqinje, në Bosnjë, Hercegovinë dhe Arbëri, por së fundi duhej të mbrohej edhe nga konkurrenca venedikase në det. Kërkesat e Skënderbeut për ndihmë në të holla dhe në armatime e vinin në situatë tepër të pakëndshme *Republikën e Shën Vlashit*.⁴¹ Në Raguzë nuk kishin dëshirë që të rrezikoheshin tregtitë fitimprurëse në Arbëri. Ata ishin të lumtur edhe që aty ndodhej një sundimtar (Skënderbeu) që luftonte kundër osmanëve, megjithatë ua kishin frikën spiunëve

³⁸ HR-DADU, *Div.Notariae*, vol.XLVIII (1464-1465), fol.34r.

³⁹ HR-DADU, *Div.Notariae*, XLVII, fol.3v-4r.

⁴⁰ O. J. Schmitt (avec la collaboration de G. Saint-Guillain), "Actes inédits concernant Venise, ses possessions Albanaises et ses relations avec Skanderbeg entre 1464 et 1468", *Turcica* 31 (1999), p.260.

⁴¹ Božić, *Dubrovnik i Turska*, pp.145-146.

osmanë në qytet dhe rrezikut që i kanosej jetës së tregtarëve të tyre në Perandorinë Osmane. Andaj qëndrimi i Raguzës karakterizohej nga luhatje të vazhdueshme, të cilat ndiqnin zhvillimet politike në Ballkan: më 1446 dhe 1447⁴² Republika e ndihmoi Skënderbeun me ndërmjetësim diplomatik dhe me armë. Por, kur kërkoi Skënderbeu më 1448 një hua për sulmin në *Betëjën e Dytë të Kosovës*, zotërinjtë e Këshillit të Vogël u trembën përpara një sfide të tillë ndaj sulltanit, megjithatë i dhanë Skënderbeut një shumë simbolike prej 200 dukatë ari, të përmendura më lart. Me 500 dukatë të tjerë, Skënderbeu u ndihmua nga Ragusa më 1450, me rastin e sulmeve osmane mbi Krujën, por pas kësaj, nga ana e Raguzës, procedohet me maturi duke u kufizuar vetëm në dhënien e lëvdatave. Qeveria e Raguzës vlerësoi dhe lartësoi meritat e Skënderbeut në mbrojtjen e Krujës, që sipas saj përbënte mbrojtje të vlerave të krishtera nga invazioni turk.⁴³

* * *

Mjete monetare, Skënderbeu u detyrua të sigurate edhe nga grumbullimet e përbashkëta ndërkombëtare në luftë kundër turqve. Në lidhje me aksionin e Papës *Kaliksti III* për luftë kundër turqve, më 5 maj 1456 në Raguzë erdhi si *nunc* i Papës, një kryegjakon nga Kotorri për të kërkuar ndihmë.⁴⁴ Autoritetet e Raguzës deklaruan se për shkak të ekspozimit ndaj sulmeve turke ata nuk mund të bënin asgjë, në radhë të parë për shkak se turqit kishin pushtuar një pjesë të mirë të despotatit serb, duke i reduktuar kështu, një burim të madh të të ardhurave.⁴⁵

Predikuesi apostolik i kryqëzatës në dalmaci, dhe veçanërisht në Raguzë, ishte *Mariono da Siena*. Ky, ishte emëruar nga përfaqësuesi i Papës, kardinali *Francesco Condulmer*, që kishte marrë

⁴² "...donando libras quingentas pulueris bombarde... donando libras quatuorcentum...", HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. X (1446-1448), fol. 102r; Radonić, *Skenderbeg*, no.14. Gjatë këtyre viteve, Skënderbeut iu dhanë disa njësi baroti.

⁴³ HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol.XV (1449-1453), fol.109r; Jorga, *Notes et extraits* II, p.460.

⁴⁴ HR-DADU, *Cons. Rog.*, vol. XV (1456-1458), fol.1v.

⁴⁵ HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol. XVI (1454-1460), fol.148r.

nga Papa detyra të caktuara. Mariano, në muajin tetor 1456 ndodhej në Kotorr, në pritje të fletëhyrjes nga Republika e Raguzës, dhe të cilën e merr më 29 tetor të të njëjtit vit.⁴⁶

Në mars 1457, kur *Marianum de Senis* (*Mariano da Siena*) filloi të predikonte krijimin e një kryqëzate, pati mjaft vullnetarë të Raguzës, të cilët dolën për të marrë pjesë në luftë dhe të paguanin shumën e indulgjencave prej tre dukatësh. Kështu, Ragusa u gjend në një situatë edhe më të vështirë se një vit më parë. Për të mos shqetësuar Papën, banorëve të Raguzës iu lejua që për një afat të caktuar kohor të propagandonin në favor të kryqëzatës. Përgjigjja ishte mjaft e madhe, kështu që tashmë në marsin e vitit 1457 inkasantët do të arrijnë të mbledhin deri në 4000 dukat vetëm në Raguzë.⁴⁷

Papa *Kaliksti III* parashikonte fillimin e një lufte të madhe kundër turqve në mars të vitit 1457. Për t'ia arritur këtij qëllimi legatët e tij dhe luftëtarët e kryqëzatave u përhapën në të gjithë Evropën. Por Republika e Raguzës ndërkohë ishte e bindur se ushtria tokësore, në atë kohë, ishte më e rëndësishme dhe kësisoj parat e mbledhura duhej të kurseheshin për të. Në këto kushte, më 16 mars 1457, i dërgoi mbretit të Hungarisë një të dërguar të veçantë: françeskanin *Alekssandro da Ragusa*, për ti kërkuar që paratë e mbledhura në Raguzë nga *Mariano da Siena* të dërgoheshin për ushtrinë tokësore.⁴⁸ Tregtarët e Raguzës, kishin frikë se prania e predikuesve të kryqëzatës në qytetin e tyre do të shkaktonte ndërhyrjen e autoriteteve turke, prandaj tentonin që sa më shpejt që të ishte e mundur të largoheshin që aty. Derisa papa kishte një urdher për të predikuar kryqëzatën në Hungari, tashmë, në prill të vitit 1457, Ragusa këshillonte që këta predikues të largoheshin nga vendi i tyre.⁴⁹ Më 17 shtator 1457, përmes një *breveje* drejtuar kardinalit të kishës së Shën Engjëllit, *Juan de Carvajal*, Papa ia porosiste atij Gjergj Kastriotin, në luftën e të cilit thoshte se mbështeste mjaft shpresat, duke i dhënë kardinalit udhëzime për ndarjen e të dhjetave të mbledhura prej

⁴⁶ Rode, "Documenti Francescani di Ragusa", no.79.

⁴⁷ HR-DADU, *Cons. Rog.*, vol. XV (1456-1458), 102v.

⁴⁸ Rode, "Documenti Francescani di Ragusa", no.76.

⁴⁹ HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol.XVI (1454-1460), fol.122r, 119r.

kolektorëve papnorë për kryqëzatat mes mbretërve të Hungarisë e të Bosnjës dhe “*birit fisnik jo më pak të dashur - Skënderbeut, zot i Arbërisë*”.⁵⁰ Një ditë më pas, më 18 shtator, papa Kaliksti III i drejtohet me dy urdhëresa qytetit të Raguzës. Në njërën porosiste që t’i jepeshin agentit tregtar *Martin Clarinit*, përfaqësues i bankës së tregtarëve fiorentinas “*Petri et Jacobi de Pazis et sociorum*” në Raguzë, 10.000 dukatë nga të hollat e mbledhura për kryqëzatën, të cilët t’i ktheheshin bankës në fjalë (nga e cila ishin marrë hua), kurse pjesa tjetër të ndahej në tri pjesë të barabarta dhe prej tyre, dy t’u jepeshin mbretërve të Hungarisë dhe të Bosnjës, ndërsa pjesa tjetër Skënderbeut. Raguzanët i propozuan sovranit të tyre, perandorit hungarez, që t’i kërkonte këto të holla. Papa i kërcënoi raguzanët se do t’i përjashtonte ata nga kisha “*tanquam sacrilegos et bonorum esslesiasticorum occupatores*”, nëse nuk i paguanin menjëherë shumën e caktuar.⁵¹ Sapo *nunci* i Papës, *Navarri*, mbërriti në Raguzë me *breven* papale, Senati i Republikës u informua se mbreti hungarez dëshironte të vonohej pagesa, pavarësisht nga kërcënimi me shkishërim, derisa ai të vendoste se çfarë do të bëhej me paratë. Për këtë ata kërkuan këshillat e dy kardinalëve, kardinalit *Siena* dhe *Piccolominit* (papës së mëvonshëm), se si t’i përgjigjeshin reagimit të Papës, kur sovrani i tyre, mbreti i Hungarisë nuk i jepte paratë. Këto arsyetime të raguzanëve, Papa *Kaliksti III* i quajti si arsyetime boshe “*vanas excusationes*” dhe në dhjetor përsëri i kërcënoi me shkishërim.⁵² Në dhjetor të vitit 1457, Papa ndryshoi vendimin, ku u caktua që e tërë shuma e të hollave të dorëzohej në bankë, kurse Skënderbeut t’i premtuhej ndihma për vitin vijues.⁵³ Mirëpo, pesëmbëdhjetë ditë më vonë, papa u kthye prapë në vendimin e mëparshëm që shuma e mbetur prej 10.000 dukatesh të ndahej në tri pjesë të barabarta: mbretit hungarez, atij boshnjak dhe Gjergj

⁵⁰ A. Theiner, *Vetera monumenta Hungariam sacram Illustrantia. Maximam partem monum edita ex tabulariis Vaticanis*. Tomus II (1352-1526), Romae: topis Vaticanis 1860, p.304.

⁵¹ Radonić, *Skenderbeg*, no.155.

⁵² Ibid., no.159.

⁵³ Ibid., no.160.

Kastriotit.⁵⁴ Letrat e Papa *Kalikstit III* tregojnë dëshirën e papës për të ndihmuar Skënderbeun dhe, njëkohësisht, shfaqin shqetësimin e tij për pamundësinë e dhënies së ndihmës që ai dëshironte. Këtë shqetësim e shfaqti edhe në raport me raguzanët, të cilët, sikurse u përmend, i kërcënonte me shkishërime, meqë ata nuk i jepnin një pjesë të të hollave që ishin caktuar për kryqëzatën. Raguzanët më 7 shkurt i dorëzuan *Navarros* paratë dhe kërkuan që vonesa e tyre të mos interpretohej si mosbindje ndaj Papës, por si rezultat i ndalimit nga mbreti.⁵⁵

Sidoqoftë, nga këto mjete të premtuara (Skënderbeu, nuk arriti të merrte as një të tretën e përmendur), më 6 shkurt të vitit 1458 Papa informoi përfaqësuesin e tij se Skënderbeut i ka dhënë ndihmë, ashtu siç ka kërkuar ky përmes të dërguarit të tij në shumën prej 5.000 florinj nga mjetet e apostujve.⁵⁶

Duke qenë në mes të dy zjarreve, ndërmjet turqve dhe venedikasve, tregtarët e kujdesshëm të Raguzës, përpiqeshin të mos i prishnin punët me asnjërën palë, madje mos t'i cenonin as marrëdhëniet e tyre me Skënderbeun. Gjatë gjithë kësaj kohe, qytetarët e Raguzës po përpiqeshin të mos shkaktonin dyshimin e turqve për veprimtarinë e tyre. Gjatë qëndrimit të Navarrës në qytet, Raguzë nuk ia dha barkën për të shkuar te Skënderbeu. Ata refuzonin çdo kërkesë të legatëve të papës që të merrnin pjesë në flotën e Papës, në operacionet ushtarake kundër turqve. Për këtë ata jepnin shumë arsye.⁵⁷ Kur në maj të vitit 1458, ata ranë dakord që të tërhiqeshin si dhuratë 2.400 dukatët e depozituar të Skënderbeut, Senati i Raguzës kërkoi që për këtë shumë të hollash të mos jepej kurrfarë dëftese nga *notariati* i Raguzës, nga frika se një dokument i këtillë mund të binte në dorën e turqve dhe kjo mund të bëhej pretekst për hakmarrje ndaj tregtarëve të saj.⁵⁸ Mirëpo, kjo shkallë e lartë e vigjilencës nuk e pengoi Republikën që t'ua rekomandonte papës dhe argjipeshkvit të

⁵⁴ Idid., no.161.

⁵⁵ Radonić, *Skenderbeg*, no.166-167.

⁵⁶ Radonić, *Skenderbeg*, no.168; Božić, *Dubrovnik i Turska*, pp.146-148.

⁵⁷ *Chronica Ragusina Junii Restii*, p. 152.

⁵⁸ "...non dando ipsis nunciis aliquam scripturam", HR-DADU, *Acta Cons.Rog.* vol.XV (1456-1458), fol. 222v; ibid., vol.XVI (1459-1461), fol.26v.

Raguzës, Skënderbeun, kur bashkëpunëtorët e Skënderbeut shkuan në Romë. Si shërbim i vogël, por i theksuar, ishte pritja e të dërguarit të Korvinit, Stupko, të cilin mbreti hungarez e dërgoi te Skënderbeu, e të cilit raguzanët ia dhanë një barkë për të lundruar nëpër Adriatik.⁵⁹

Më 9 qershor të vitit 1460, Senati i Raguzës iu përgjigj ambasadorit të Skënderbeut se Republika do t'i ofronte sundimtarit të Arbërisë mjetet e nevojshme transportuese kur të kalonte në Pulje (larg syve të spiunëve turq), por me shpenzimet e Skënderbeut.⁶⁰

I dërguari i Skënderbeut, Pal Gazulli, qëndroi në Raguzë nga fundi i marsit të vitit 1461, ku iu dorëzua përgjigjja në lidhje me kërkesat e tij. Raguzanët ishin të bindur që në raport me Skënderbeun duhej treguar një kujdes i veçantë, pasi Papa e konsideronte atë si një luftëtar kundër "*jobsimtarëve*". Prandaj, që në prill të vitit 1461, Senati i shkruante letër Skënderbeut, përmes së cilës, pa kurrfarë hezitimi, i ofronte strehim në Raguzë familjes së tij, në qoftë se turqit nuk e linin të qetë "*si accideret eum vexari a Turcis*". Gjergj Kastrioti-Skënderbeu kërkoj të vendosej në ishullin *Mërkana* përballë Raguzës, por përfaqësuesit e Raguzës vendosën nga fundi i prillit që strehimi i Skënderbeut të caktohej në ndonjë ujdhesë tjetër të Raguzës.⁶¹ Nuk kemi dokumente që dëshmojnë se Skënderbeu dhe familja e tij të kenë shkuar për t'u strehuar në atë kohë në Raguzë.⁶² Edhe në gushtin e vitit 1461, kur Skënderbeu përgatitej për të kaluar me ushtri në *Pulje*, për të ndihmuar të birin e Alfonsit, *Ferrantin*, që të mos humbiste fronin, Gjergj Kastrioti u prit solemnisht në Raguzë. Sipas urdhrit të papës, aty iu dorëzuan të hollat dhe argjendi, që ishin ruajtur në arkën shtetërore të Raguzës për organizimin e kryqëzatave, e përpos kësaj u vendos që trupat e tij të furnizoheshin me peksimet, kur të ktheheshin nga *Pulja*. Megjithatë, atij nuk iu dha një *fustë*, që ai e kërkoj. Ditëve të para të shkurtit të vitit 1462, pas disa muajsh qëndrimi në Itali, Skënderbeu u kthye dhe qëndroi përsëri në Raguzë. Atë e lutën që të kthehej në Raguzë, ku iu ofruan të holla e drithë për trupat që

⁵⁹ HR-DADU, *Lett. et Comm. di. Lev.*, vol. XVI (1454-1460), fol. 73; Gelcich - Thallóczy, *Diplom.Ragus.*, no.365; Jurić, *Gazulića.*, no.27.

⁶⁰ D HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*XVI (1459-1461), fol.146r.

⁶¹ HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol. XVI(1459-1461), fol.241r; 243v; 251r.

⁶² Tadić, *Promet putnika*, p.288.

gjendeshin ende në qytetin e Tranit.⁶³ Suita e nderit duhej të lundronte me të nëpër det deri në Budvë. Prej aty dëshironte ta vazhdonte udhëtimin nëpër rrugë tokësore. Për shkak të stuhisë së madhe në det, Skënderbeu u detyrua të kthehej dhe të qëndronte për disa ditë të tjera në Raguzë. Ditët e para të vizitës, Skënderbeu protestoi për shkakun e disa barkave, por qeveria raguzane i dërgoi menjëherë një fisnik, i cili i kërkoi që të tërhiqte protestën, duke e shpërblyer për këtë me 100 perperë. U vu re mirë se raguzanët, me rastin e kësaj vizite *“nuk u frikësuan fare prej protestës turke për shkak të mikpritjes që i shprehën Skënderbeut, pasi i tërë aksioni i tij kësaj here kishte të bënte me konflikte të brendshme në Itali, të cilat sulltani i shikonte me simpati”*.⁶⁴

Ndonëse si Republika e Raguzës, ashtu edhe Skënderbeu kishin probleme me venedikasit, në prill të vitit 1463, Venediku, jo vetëm që i shkoi për shtat Skënderbeut, duke e lejuar që nëpër territorin e kontrolluar prej tij, të takohej me aleatin e tij, hercegun *Stefan Vukçiqin*, por në këtë drejtim mori masa edhe në lidhje me Raguzën.⁶⁵ Mirëpo, Republika e Raguzës iu përgjigj negativisht të dërguarve të mbretit të Bosnjës dhe të *herceg Stefanit*, që ishin nisur për të shkuar te Skënderbeu në mars të vitit 1463, kështu që i ktheu në rrugë. Edhe pse raguzanët ishin të gatshëm të bënin shërbime të vogla, sipas mendimit të këtyre tregtarëve, edhe këto shërbime në ato kohë ishin të mëdha. Raguzë, nga ana e saj, shfaqësohej se kishte konflikte me turqit për shkak të ardhjes së Skënderbeut në Raguzë.⁶⁶ Në vjeshtën e po atij viti raguzanët u identifikuan në Romë me Arbërinë e Skënderbeut sa u përket kushteve të volitshme për aksionet fillestare të ekspeditave ushtarake kundër turqve. Sepse, si Raguzë, po ashtu edhe Skënderbeu, mund t'i siguronin skelat derisa të bëhej zbarkimi dhe vendosja e trupave.⁶⁷ Madje, edhe në qershorin e vitit 1464, *Republika e Shën Vlashit* në Budime u identifikua me Arbërinë e

⁶³ D HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol.XVII (1461-1463), fol.50v; Thallóczy - Gelcich, *Diplom.Ragus.*, p.754.

⁶⁴ Božić, *Dubrovnik i Turska*, pp.160-161.

⁶⁵ Radonić, *Skenderbeg*, no.242; Hrabak, “Dubrovnikasit”, p.455.

⁶⁶ *Chronica Ragusina Junii Restii.*, pp.363-366.

⁶⁷ Radonić, *Skenderbeg*, no.257.

Skënderbeut sa u përket rreziqeve prej osmanëve.⁶⁸ Duke qenë të rrezikuar drejtpërdrejtë prej valës së pushtimeve turke, Raguzë dhe Skënderbeu, në ato vite, mbajtën marrëdhënie shumë intensive bilaterale. Në tetor të vitit 1463 një nga fisnikët e Raguzës i dërgoi Skënderbeut disa ndërtues anijesh prej Raguzë.⁶⁹ Në anën tjetër nga Raguzë siguroheshin edhe mjeshtër-ndërtues të kështjellave. Punimet ndërtimore Skënderbeu i ndërmori në prag të ofensivës së madhe të vitit 1463. Në dhjetor të atij viti, njeriu i tij i besuar prej Raguzë, *Pal Marini de Gondola mbledhi mjeshtër ndërtimi edhe disa muratorë për të punuar për dy* muaj në Rodon, sigurisht në ndërtimin e fortifikatave. Punimet e raguzanëve në ndërtimin e Rodonit zgjatën për disa vite, pasi më 9 shkurt të vitit 1465 në Kepin e Rodonit u dërguan për punë disa muratorë të tjerë.⁷⁰ Kjo kështjellë, prej së cilës janë ruajtur ende disa mure, ka ngjashmëri me kështjellat dhe kullat e Raguzës.⁷¹

Ndonëse në shkurtin e vitit 1464 tregtarëve të Raguzës iu ndalua udhëtimi për në Turqi, atyre u jepeshin leje speciale të cilët dërgonin pëlhura në vendin e Skënderbeut, por me kusht që mallrat të mos i përhapin prej andej nëpër territorin turk.⁷² Me 5 nëntor 1466 raguzanët u dhanë edhe peksimet luftëtarëve të Skënderbeut.⁷³ Në atë kohë planifikohej përsëri vizita e Skënderbeut në Raguzë, respektivisht strehimi i familjes së tij në ishujt e Raguzës. Në prillin e vitit 1464 Skënderbeu i kërkoi Republikës që t'ia strehonte familjen. Republika iu përgjigj pozitivisht, duke i ofruar si strehim ishullin në *Mlet*. Si duket, Skënderbeu nuk e ka shfrytëzuar ofertën as kësaj here,

⁶⁸ Ibid., no.271.

⁶⁹ Më 15 tetor 1463, kontraktohet një marangoz raguzan i quajtur Andrea Thomasi de Zuppana që të ndërtojë një barkë në Arbëri për nevojat e Skënderbeut (HR-DADU, *Div.Cancellariae*, vol. LXXI, (1463-1464), fol. 91v.)

⁷⁰ HR-DADU, *Div.Cancellariae*, vol. LXXI, (1463-1464), fol. 117r; Ibid., vol.LXXII (1464-1465), fol.75v

⁷¹ Schmitt, *Skënderbeu*, p.183.

⁷² HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XVIII (1463-1466), fo.25v, 30v, 39r; Božić, *Dubrovnik i Turska*, p.253.

⁷³ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIX (1466-1467), fol.136v; Gelcich-Thallóczy, *Diplom.Ragus.*, p. 780

sepse në verën e po atij viti njoftoi se do të shkonte, kurse qeveria e Raguzës iu përgjigj në lidhje me këtë më 9 gusht.⁷⁴

Në verën e vitit 1465 turqit u orvatën që t'i ndajnë aleatët e krishterë, të cilët luftonin në atë kohë kundër tyre. Për këtë qëllim, turqit i ofruan paqe Venedikut. Në këtë aksion ishte i angazhuar Jakov Buniqi nga Ragusa. Ky aranzhim përfshinte, sigurisht, edhe Skënderbeun, meqë turqit dërgonin oferta paqësore edhe nëpërmjet tij. Venediku nuk reagoi menjëherë, por u përpoq të kuptojë se çfarë pikëpamje kishte Budima ndaj kësaj oferte.⁷⁵ Mbreti hungarez *Matia Korvini*, i refuzoi këto kombinime. Duke parë se aleati i vogël arbëror ishte i rrezikuar drejtpërdrejt, dërgoi në jug delegatin e vet nëpërmjet Raguzës.⁷⁶ Më 13 nëntor 1466 Senati i Raguzës ndihmoi përcjelljen e *Paladin Gondolas* në Hungari, ku shkonte për t'i dorëzuar porosinë Gjergj Kastriotit. Por, në të njëjtën kohë, e shtyu përgjigjen që do t'i jepej të deleguarit të mbretit hungarez, i cili shkonte te Skënderbeu,⁷⁷ kështu që i zgjati bisedimet dhe përgatitjet. Miqësia e vjetër dhe pozita e ngjashme kërkonin që senatorët raguzanë t'ia tërheqin vëmendjen Skënderbeut për kurthin që po i përgatitnin pushtuesit osmanë. Duke tentuar që mos t'i ekspozoheshin rrezikut të turqve, raguzanët, në ato momente, frikësoheshin prej dinamizmit të mbretit hungarez. Nuk përjashtohet mundësia që ata të jenë frikësuar edhe prej intrigave nga ana e venedikasve.

Skënderbeu, nga ana e tij, mundësinë për të blerë armë e shihte te Ragusa, e cila që më 1447 i kishte dhënë atij një sasi të çmuar baruti.⁷⁸ Mirëpo, tregtarët raguzanë, sikurse edhe në rastin e mjeteve financiare, kishin kujdes të mos binin në sytë e turqve. Gjatë muajve shkurt dhe maj 1466, në momentet kur Skënderbeu kërcënohej të thyhej nga turqit dhe ata po i ofroreshin rrezikshëm qytetit, Këshilli i

⁷⁴ Tadić, *Promet putnika*, p.290.

⁷⁵ Radonić, *Skenderbeg*, no.289; 296; 305; 309-310.

⁷⁶ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XVIII (1463-1466), fol.198v-199r; *Chronica Ragusina Junii Restii*, p. 372

⁷⁷ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIX (1466-1467), 138r;150r; Thallóczy-Gelcich, *Diplom.Ragus.*, pp. 780-781.

⁷⁸ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. X (1446-1448), fol. 102r; Radonić, *Skenderbeg*, no.14

Raguzës lejoi shitjen e një sasie të konsiderueshme të barutit. Por jo vetëm baruti kërkohej nga Raguzë. Skënderbeu kishte nevojë edhe për ushtarë të kualifikuar që dinin të përdornin artilerinë. Më 1466 Skënderbeu kërkoj paseshtur në Raguzë lejen për të siguruar atje një mjeshtër artilerie (bombarder), por kjo u refuzua.⁷⁹

Më 2 nëntor 1466, Skënderbeu përsëri iu drejtua mikut të parë dhe më të afërt e të përhershëm – Raguzës. Mirëpo, Senati i Republikës ia delegoi një fisnik, me kërkesën që të mos vijë në Raguzë për shkak të frikës nga turqit (të cilët asokohe kishin pushtuar pjesën lindore të Hercegovinës dhe gjendeshin afër Raguzës). Senati i dërgoi Skënderbeut ushqime, e madje i dha leje barkës së tij të lundronte në portin e Raguzës.⁸⁰ Më 18 prill 1465, në pragun e luftës së Skënderbeut me ushtritë osmane, Senati i Raguzës i kishte ofruar, me vetiniciativë, që anëtarët e familjes së tij të strehoheshin në Raguzë, përkatësisht në ishullin e Mletit.⁸¹ Pra, në nëntor 1466, situata u keqësua shumë edhe për vetë Raguzën. Prandaj mund të jetë e kuptueshme se ata, së pari, kujdeseshin për sigurimin e tyre, domethënë frikësoheshin se me strehimin e një luftëtari të pathyeshëm kundër turqve, siç ishte Skënderbeu, do të shkaktonin depërtimin e ushtrive turke në territorin e Republikës së Shën Vlashit. Nuk dihet se çfarë ka bërë Skënderbeu ato ditë para Raguzës, por dihet se ai ka shkuar afër këtij qyteti, diku nga 1 prilli i vitit 1467, dhe se qeveria e Raguzës kishte zgjedhur për ta pritur tre fisnikë raguzanë: *Junius de Gradi*, *Jacobus de Gondola* dhe *Nicola de Bona*.⁸² Disa muaj më vonë, më 15 dhjetor 1467, u zgjodh delegacioni për të pritur të birin e tij, Gjordin,⁸³ por nuk është e sigurt nëse i biri i Skënderbeut ka hyrë në atë kohë në Raguzë.

⁷⁹ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIX (1466-1467), fol.13r;

⁸⁰ Ibid., fol.134r-134v; Radonić, *Skenderbeg*., no.338.

⁸¹ “...de offerendo illustri domino Schenderbegho receptaculum pro familia sua in insula nostra Melite, prout alias fuit”, HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XVIII (1463-1466), fol.150v. Radonić e ka lexuar gabimisht vitin, si viti 1466. Duhet të jetë 18 prill 1465 (Cfr.: Radonić, *Skenderbeg*, no.314).

⁸² HR-DADU, *Acta Cons.Min.*, vol.XVII (1466-1469), fol.71r.

⁸³ “Ser Marinus Ben. de Gondola, ser Andreas Fran. de Sörgo electi ad eundum obviam filio domini Schenderbeghi”, Ibid., fol.109v.

Më lart u tha se Raguzë shërbente edhe si nxitje e ndërhyrjes së Skënderbeut në grindjet napolitane për fron. Më 9 qershor 1460, përpara Këshillit të Vogël u paraqit një përfaqësues i Skënderbeut me kërkesën për mbështetje që përmes Adriatikut të kalohet në Pulje.⁸⁴ Në fakt, problemet lindën lidhur me operacionin detar të Skënderbeut, për bartjen e 2000 luftëtarëve të tij drejt Puljes, gjë që duhej të kryhej përmes Raguzës. Aty Skënderbeu më 21 korrik 1461, bleu, në prani të kancelarit të qytetit *Ksenofon Filelfo*, për dyzet dukate një fustë (lloj anijeje) për rremëtarë. Meqë këto u vonuan, Skënderbeu mori me qira anije në Raguzë.⁸⁵ Vetëm në fund të gushtit, Skënderbeu dhe trupat e tij arritën në Raguzë, nga ku do të përcillej për në Pulje. Në Raguzë, ai u prit me brohoritje dhe me të gjitha nderet e një strukture hierarkike shtetërore dhe kishtare, që i takonin një sovranit. Ky shtet i vogël (Raguzë) me traditë të madhe në lidhjet e ngushta me interesat, aspektet financiare e organizative të kryqëzatës, mund t'ia siguronte këto më së miri. Fisnikëria raguzane i hapi portat me dëshirë, pasi në njërin anë dëshironin fitoren e Ferrantes, në anën tjetër nga frika prej turqve, sapo kishin kërkuar t'u dërgohej drithë nga Arbëria. Së këndejmi, zotërinjtë e Këshillit ishin kujdesur që më 17 gusht 1461, prijësi arbëror të pritej siç e kërkonte rasti.⁸⁶

Këtë protokoll udhëtimi të këtij niveli e përshkruan edhe Barleti, ku ndër të tjera shkruan: “*Kur Skënderbeu arriti në Raguzë, u derdh i gjithë qyteti dhe i doli përpara një mizëri populli për ta pritur me duartrokitje dhe gëzim shumë të madh. I përcjellë prej tyre, ai hyri në qytet dhe u prit me nderime dhe bujari. Të nesërmen, pasi u bënë, sipas zakonit, kremtime zyrtare dhe ceremoni fetare, i ra qytetit rreth e përqark, ndërsa ditën tjetër vazhdoi duke vizituar arsenalet navale, kështjellën dhe fortifikimet e qytetit...*”.⁸⁷

Për të pritë princin arbëror, u ngrit një komision i përbërë nga fisnikët *Paladino de Lukari*, *Paul de Pozza* dhe *Nikola de Palmota*, siç thuhej në dokument, për ta nderuar e mirëpritur zotërinë e famshëm

⁸⁴ HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*XVI (1459-1461), fol.146r.

⁸⁵ HR-DADU, *Div. Notariae*, vol. XLV, fol.96v; Ibid., vol. XLIV, fol.137v

⁸⁶ HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol. XVII ((1461-1463), fol.2r; 5r.

⁸⁷ Marin Barleti, *Historia e jetës dhe e veprave të Skënderbeut* (botimi i tretë), Prishtinë: Rilindja 1989, p.394.

Skënderbe, i cili do të vijë në Raguzë. U përcaktua dhe u përgatit edhe shtëpia, ku duhej të vendosej Skënderbeu. Në Raguzë, Skënderbeu takoi edhe përfaqësuesin e *Ferrantes, Parpagnanon* (Giacomo De Parpagniano), i cili ishte dërguar me një anije të posaçme nga Ferdinandi për ta takuar dhe nxitur Skënderbeun që të vinte. Por Parpagniano kishte ardhur edhe për një qëllim tjetër, për të cilin informon kronikani raguzan, Resti. Ai vinte pas bisedimeve që kishin bërë në Napoli dy ambasadorë raguzanë, Bartolomeo Gozze dhe Nicola di Marino Gondola në lidhje me mundësinë e lirimit nga burgu të një personi që kishte kryer një vrasje dhe pritej dënimi i tij me vdekje. Kurse në një dokument tjetër thuhet se të dy ndërhyjnë pranë Këshillit të Vogël, për të liruar të dënuarin për vrasje *Nikolla Risinoviq*. Gjatë qëndrimit në Raguzë, Skënderbeut iu dorëzuan “*të holla dhe argjend*” fondi i mbledhur për kryqëzatë dhe iu dhanë 2000 biskota (bukë peksimadhe) për nevojat e ushtarëve.⁸⁸

Pas përfundimit të episodit të Puljes, në janarin e vitit 1462 Skënderbeu, vendosi të kthehej në Arbëri, duke lënë pas një pjesë të mirë të trupave ushtarake. Kthimi i tij në fund të janarit të vitit 1462, përsëri do të bëhej përmes qytetit të *Shën Vlashit*. Këshillit të qytetit të *Shën Vlashit* i kishin bërë përshtypje bëmat e tij në Itali, prandaj u bënë përgatitje edhe më madhështore se sa ato të vitit 1461. Sipas dokumentit, Këshilli vuri në dispozicion për kthimin e trupave dhe kuajve të tij një anije *balonerio*.⁸⁹ Me këtë rast, bie në sy skrupoloziteti protokollar i detajuar raguzan. U përcaktua itinerari i udhëtimit në territorin e Raguzës, ku Skënderbeut do t’i lejohej lirshëm të udhëtonte nga *Konavlja* deri në *Cavtat*, kurse prej Raguze do të shoqërohej nga nënkonti i Brenit me burrat e krahinës deri në *Cavtat* ku do ta priste

⁸⁸ HR-DADU, *Acta Cons. Min*, vol XV (1459-1462), fol.201v; HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol.XVII (1461-1463), fol.6v-7r.; *Chronica Ragusina Junii Restii*, pp.359-360.

⁸⁹ Balonerio, është një llojë anije tregtare e përdorur edhe nga tregtarët italianë, por edhe në Raguzë. Përveçse në dokumentin e përmendur, këtë llojë anijeje e gjejmë të përmendet shpesh gjatë shek.XV, në dokumentat raguziane: HR-DADU, *Lamenta de Foris*, Vol.XXXVII, fol.24; HR-DADU, *Diversa Notariae*, vol. LV, fol. 6v.-7; HR-DADU, *Diversa Notariae*, vol. LVII, fol. 70-70v; HR-DADU, *Cons. Minor.*, vol.XIV, fol.44, HR-DADU, *Cons. Minor.*, vol.XV, fol.234, etj.

mëkëmbësi i vendit, i cili do ta shoqëronte me 100 vetë deri sa ai të arrinte jashtë juridiksionit të qytetit.⁹⁰ Po ashtu, së paku tre fisnikë u vunë në shërbim që të qëndronin me të në çdo vend për t'i paguar shpenzimet e tij deri në *Lushticë* apo *Budvë* (deri në kufijtë jugorë të Raguzës), duke u lejuar të shpenzonin rreth 50 perperë në ditë për ta nderuar Skënderbeun gjatë qëndrimit. Pas pak kohe Skënderbeu arriti në Raguzë nga ku tentoi të vazhdonte menjëherë udhëtimin për në atdhe, por moti i keq nuk e lejoi. Raguzanët e këshilluan që, duke pasur parasysh se moti ishte shumë i keq dhe në ato kushte nuk mund të lundronte, të pranonte të kthehej në Raguzë. Për këtë, Këshilli i qytetit mori përsipër sigurimin e ushqimeve, në *Cavtat* do të nxirrej në treg furnizim i mjaftueshëm, dhe nëse Skënderbeu nuk do të ishte i gatshëm për t'u kthyer në Raguzë, u vendos që ta shoqëronin fisnikët raguzanë të pajisur më 50 perperë për shpenzime dhe biskota, aq sa ata ta konsideronin të mjaftueshme.⁹¹ Ndërkohë, me 9 shkurt 1462, përfaqësuesit e Këshillit diskutonin me Skënderbeun lidhur me zhvillimet në Ballkan përballë pushtimeve turke, duke u njoftuar nga përfaqësuesi raguzan, i cili sapo ishte kthyer, siç thuhej në dokument, nga Porta e Lartë. Dy ditë më vonë, Skënderbeu, kërkoi nga Këshilli lirim të pesë personave që ishin zënë rob nga peshkatarët në ujërat raguzane.⁹² Gjatë qëndrimit në Raguzë, më 26 shkurt 1462 Skënderbeu, mund të ketë takuar edhe rivalin e tij, Lekë Dukagjinin, i cili po ashtu gjendej në Raguzë. Dokumentet nuk na thonë se kur është kthyer Skënderbeu në atdhe, por nga regjistrat e Këshillit të Raguzës

⁹⁰ Dokumentat flasin për përgatitje për pritje-përcjelljen e Skënderbeut në Raguzë. Duke filluar nga 29 janari e deri më 11 shkurt regjistrohen 7 vendime të Senatit të Republikës së Shën Vlashit kushtuar pritjes dhe përcjelljes së Skënderbeut për në Arbëri.

⁹¹ HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol.XVII (1461-1463), fol. 33r, 51v, 52r, 56r, 62v.

⁹² Si pjesë e protokollit ishte paraparë edhe akti i mirëbërësisë: Pesë vetë që ishin kapur nga peshkatarët raguzan në ishullin Lagosta dhe që ndodheshin në burg, do të liroheshin me porosi të Skënderbeut. E gjithë kjo, ka qenë shenjë e prestigjit të lartë që një prijës të bënte veprime ekskluzive që anashkalonin vendimet e gjykatave. Pas aktit të mirëbërësisë vinte akti i "konfirmimit" të cilësisë së pritjes. Për këtë porositej fisniku Jakob de Gondola, që t'i lutej Skënderbeut që ky i fundit të lëshonte një dokument me firmën e me vulën e tij personale, me të cilin të tërhiqte akuzat që kishte bërë ndaj "anijeve" raguzane.

del se edhe në maj 1462 ai interesohej për sigurimin e ushqimeve për trupën e tij që ishte duke u kthyer.⁹³

Kur Skënderbeu deshi të shkonte për në Napoli, në fund të vitit 1464, përsëri iu desh të kërkonte një galerë në Raguzë.⁹⁴ Edhe në vitin 1465, kur marrëdhëniet me Venedikun ishin keqësuar sërish, Skënderbeu mori një anije shtetërore raguzane.⁹⁵ Jo vetëm ai, por edhe i dërguari i tij, Stefan Radojeviqi mori me qira në Raguzë dy anije të Budvës për një udhëtim drejt *Shibenikut* dhe *Splitit*. Në përpjekje për të ndërtuar një flotë të vetën anijesh, Skënderbeu, më 1455 mori në shërbim një meremetues dalmatinas anijesh, i quajtur *Blasius Ostojich*,⁹⁶ kurse zyrtari *Ninac*, në tetor 1463 kërkonte leje në Raguzë për të blerë dy barka dhe të merrte katër mjeshtër për secilën barkë për ndërtimin e anijeve në Arbëri. Këshilli i Raguzës, i frikësuar nga pushtimi i Bosnjës prej *Mehmetit II* dhe me shumë shpresë për kryqëzatën, miratoi kërkesën e përfaqësuesit të Skënderbeut.⁹⁷ Më 15 tetor 1463 përfaqësuesi i Skënderbeut, *Paladino de Gondola* mori në shërbim zdrukthëtarin *Andrea Thomasi de Zuppana*, të cion e përmendëm më lartë.⁹⁸

Kastrioti gjatë gjithë kohës vazhdoi të mbante kontakte qoftë me Raguzën, e cila më 9 shkurt 1465 i dha mjeshtër ndërtimi për përfundimin e kështjellës së Rodonit, qoftë me mbretin e Hungarisë, *Matia Korvinin*. Ky, në mes të verës 1465, dërgoi fratin Aleksandër si përfaqësues pranë Skënderbeut. Në dokument thuhej se me urdhër mbretëror, *Aleksandri* duhej të kalonte nëpër Raguzë dhe nga ana e tij (Matia Korvinit) kërkoj nga Republika që të dërgonte, edhe ajo, një ambasador të saj, i cili do të kontaktonte Skënderbeun. Raguza, nga

⁹³ HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol.XVII (1461-1463), fol. 33r, 51v, 52r, 56r, 62v, 91v.

⁹⁴ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol.XVIII (1463-1466), fol.7v.

⁹⁵ Ibid., fol.133v.

⁹⁶ HR-DADU, *Div. Cancellariae*, vol.LXV(1455-1456), fol.133r.

⁹⁷ Senati i Raguzës i përgjigjet Ninacit, ambasadorit të Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, duke i ofruar atij lehtësira për të blerë dy barka dhe të marrë deri në katër mjeshtër për secilën barkë. (HR-DADU, *Acta Cons.Rog.*, vol.XVII (1461-1463), fol.276r-276v).

⁹⁸ HR-DADU, *Div.Cancellariae*, vol. LXXI, (1463-1464), fol. 91v.

ana e saj, e përkrahu këtë emërim dhe, më 12 gusht të këtij viti ngarkoi fisnikun *Paladino de Lukarin*, që ta shoqëronte fratin drejt Arbërisë në një anije raguzane, kurse, si përfaqësues i saj te Skënderbeu u dërgua Nikollë Bona.⁹⁹

Ndonëse nuk dihet saktësisht përmbajtja e *dërgatës* së tij, nga regjistrat e Këshillit të Vogël del që *Republika e Shën Vlashit* e pranoi kërkesën e Skënderbeut që të dërgonte me 13 nëntor 1466 fisnikun raguzan, *Paladino de Gondola* si i dërguar i Skënderbeut te *Matia Korvini*. Këshilli i Republikës, duke u treguar i matur në raport me turqit, e porositi që të mos transmetonte asgjë në emër të Raguzës. Edhe knjaz *Stefan Radojeviqit*, një tjetër përfaqësues i Gjergj Kastriotit, i lejoi udhëtimin drejt *Shibenikut* ose *Splitit*, prej nga do të vazhdonte rrugën për te *Matia Korvini*,¹⁰⁰ ndonëse në këtë kohë nuk mund të pritej shumë nga Hungaria.

Kur në vjeshtën e vitit 1466 Skënderbeu vendosi të udhëtonte vetë në Itali për të kërkuar ndihmë në luftën që po bënte, përsëri ai u nis përmes Raguzës, ku dikur ishte pritur me brohoritje. Por gjendja tani kishte ndryshuar. Tani përfaqësuesit e Këshillit i kërkuan që të zgjidhen tre fisnikë raguzanë, që të shkonin për t'u takuar me Skënderbeun, dhe t'i kërkonin atij që të mos shkonte në Raguzë, siç thuhet në dokument, për disa arsye të mira.¹⁰¹ Në të vërtetë, në një vendim të mëhershëm (2 nëntor 1466)¹⁰² pranohej të pritej

⁹⁹HR-DADU, *Div.Cancellariae*, vol.LXXII (1464-1465), fol.75v.; Radonić, *Skenderbeg.*, no.29; *Chronica Ragusina Junii Restii*, p. 372; HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XVIII (1463-1466), fol.198v-199r.

¹⁰⁰ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIX (1466-1467), fol.136v, 138r; Thallóczy-Gelcich, *Diplom.Ragus.*, p. 780.

¹⁰¹ "...faciendi tres ex nobilibus nostris, qui vadant ad obviandum illustri domino Schenderbegh et eum rogent, quod non veniat Ragusium ob bonum respectum", HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIX (1466-1467), fol.134r-134v; Radonić, *Skenderbeg.*, no.338.

¹⁰² Gjatë javës së parë të nëntorit anija e Kastriotit ndodhej në hyrje të portit të Raguzës. Më datë 2 nëntor 1466. Anëtarët e Këshillit të Vogël, fisnikët, *Ser Nicola Marino de Gondola*, *Ser Aloysius de Georgio dhe Ser Helias Pe. De Bona*, porositeshin nga Senati i Raguzës që të merrnin masa për ta pritur shkëlqesinë, zotin Skënderbe, e për të marrë vesh me të nëse ishte me e udhës që të mos zbriste në Raguzë (HR-DADU, *Acta Cons. Min.*, vol.XVII (1466-1469), fol.40v).

Skënderbeu, dhe për ta pritur ishte caktuar edhe një delegacion, por në të njëjtën ditë, ky vendim u kthye prapa. Në vend të saj, Skënderbeu u mbajt me ushqime, duke lejuar edhe që barka e Skënderbeut të hynte brenda zinxhirëve të portit.¹⁰³ Me sa duket, përsëri Raguzë mbante qëndrim *modus vivendi* duke mos pranuar të rrezikonte tregtinë e saj fitimprurëse në Ballkan dhe pozicionin e tregtarëve të vet në qytetet nën pushtimin osman për ta ndihmuar Skënderbeun. Përkundër qëndrimit tanimë të njohur të Raguzës, ajo u mundua t'i gjendej afër Kastriotit. Më 1 prill 1467 ishte caktuar një delegacion që të takohet me Skënderbeun. Po ashtu, më 15 dhjetor, gjatë kthimit të Gjonit (të birit të Skënderbeut) nga Venediku ku kishte shkuar për të kërkuar ndihmë, Këshilli i Raguzës kishte marrë vendim që t'i dërgonte dy fisnikë për ta vizituar djalin e Skënderbeut, dhe të nderohet me sende ushqimore.¹⁰⁴

Lajmi i fundit që vjen nga sfondi i dokumenteve raguzane për Skënderbeun, është ai i 1 marsit 1468, tre muaj pas vdekjes së tij, që në fakt, është varianti i dytë, që nuk përkon me variantin e parë, përkatësisht “variantin zyrtar” të Republikës së Venedikut. Varianti i dytë i vdekjes së heroit tonë, vjen nga diplomati dhe ambasadori i Mantuas në Raguzë, *Joannes Franciscus de Maffeis*. Për vdekjen e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, ky diplomat, njoftonte markezën e tij në Raguzë, se “*Skënderbeu vdiq në betejë nga një shigjetë*”. Kjo bëri që në Raguzë dhe gjetiu, të përhapej lajmi, se gjoja një shigjetë i ka sjellë vdekjen Skënderbeut.¹⁰⁵ Ndërkohë, miku i dikurshëm i perandorit të fundit të Bizantit, historiani bizantin *George Sfranca* (Sfrantzes), na njofton se heroi kishte pasur “një vdekje të natyrshme”.

¹⁰³ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIX (1466-1467), fol.134v-134r.

¹⁰⁴ HR-DADU, *Acta Cons. Rog.*, vol. XIX (1466-1467), fol.292r. Senati i Raguzës e caktoi delegacionin në përbërje: Marinus Ben de Gondola dhe Anndrea Sargo, të cilët duhej të takoheshin me Gjonin, djalin e Skënderbeut (HR-DADU, *Acta Cons. Min.*, vol.XVII (1466-1469), fol.109v.)

¹⁰⁵ Radonić, *Skenderbeg.*, no.391.

